

Transkribering av Kriminalvårdens podd Utan att passera gå

Avsnitt: Total kontroll åt alla håll

Tommie: Kan inte du berätta vad du ser framför dig när jag spelar upp det här ljudet.

Melinda: Okej, hit me.

Miljöljud: Tunga dörrar gnisslar ljudligt när de öppnas och stängs vilket ger ett eko, ett föremål dras över metallgaller, en nyckelknippa rasslar och fler dörrar stängs igen med ett mekaniskt ljud.

Melinda: Åh vänta, det är ju ekigt, någon stor lokal. Det lät nästan som en batong som drogs längs ett galler eller något.

Tommie: Ja, det kanske är vad jag ser också. Hur ser det ut utanför då?

Melinda: Ja, men jag tänker mig ett sådant klassiskt, nästan filmfångelse. Tänk dig *Nyckeln till frihet* eller *Eight mile*. En sådan gammal byggnad med taggtråd runt omkring. Det är liksom elstängsel och det är väldigt brutalt, bastant och mäktigt. Men sådär bygger man väl inte fängelser idag?

Tommie: Nä. Nu tänker man ganska annorlunda med arkitekturen.

Jennie Edfast: På nära av rastgårdarna utformar man gallret så att man får känslan av ett lövverk. Man försöker jobba utifrån läkande miljöer.

Tommie: Det där är Jennie Edfast.

Melinda: Precis, hon är arkitekt och hon jobbar just nu med att rita ett stort, nytt häkte som ska byggas i Kristianstad. Men vi har ju mer spännande grejer på band.

Katarina Kallings: De ska hållas isolerade dygnet runt under total tystnad i upp till två år.

Tommie: Lite hårdare ton där.

Melinda: Ja, det där är historikern Katarina Kallings. Och med henne ska vi dyka ner i fängelsehistoria och fängelsearkitektur. Både straffande och läkande miljöer. För hur man bygger anstalter och häkten, det säger väldigt mycket om tiden, alltså synen på människan och de intagna.

Melinda: Det här är "Utan att passera gå", en poddserie med historier från den ofria världen. Jag heter Melinda Wrede och jag har tidigare jobbat en del med radioprojekt innanför murarna.

Tommie: Och jag heter Tommie Jönsson, jag är reporter och din sidekick, Melinda.

Melinda: Vi ska ju gå in på arkitektur i det här avsnittet. Hur man utformar anstalter och häkten idag. Och jämföra det med hur man byggde förr. Och vet du, det här ämnet är rykande aktuellt.

Tommie: På vilket sätt?

Melinda: Jo, för att det är närmast en slags byggboom inom Kriminalvården idag faktiskt.

Tommie: Jo, men det har man har hört på nyheterna att det är ganska fullt.

Melinda: Ja exakt, på vissa ställen i landet råder det närmast akut platsbrist på anstalter och häkten och man räknar faktiskt med att det kommer vara så ett tag framöver.

Tommie: Oj.

Melinda: Men grejen är att en sån här stor utbyggnad av anstalter, eller fängelser som man kallade det förr i tiden, det har vi sett förr.

Tommie: Har vi? När då?

Melinda: I mitten på 1800-talet.

Miljöljud inifrån Fängelsemuseum

Melinda: Det här är alltså historikern Katarina Kallings.

Tommie: Och hon är vaddå?

Melinda: Hon är antikvarie för samlingar och forskning på Sveriges Fängelsemuseum i Gävle.

Katarina Kallings: Det här är ju det nya, det moderna, den största reformen under 1800-talet, när vi beslutar oss för att bygga cellfängelser.

Melinda: Katarina grundade faktiskt det här museet i början av 00-talet, för att kunna berätta en annars ganska okänd del av svensk historia.

Tommie: För tydlighetens skull så kanske vi säga här att Katarina inte representerar Kriminalvården. Fängelsemuseet är en egen verksamhet.

Melinda: Och Tommie, du och jag åkte ju till Gävle i höstas. Och då träffade vi Katarina och fick en historielektion. En sak vi lärde oss det var att fängelser, historiskt sett, är en ganska ny grej. I Sverige började man bygga så kallade cellfängelser i mitten av 1800-talet.

Katarina Kallings: Det här är ju en idé som kommer från kväkare i Philadelphia i Amerika, där de bygger ett cellfängelse. Idén som de realiserar är att varje människa har ett inre ljus, men hos vissa har slocknat. För att kunna tända den där lågan igen så måste den individen som har blivit brottslig, den måste isoleras och i tystnad och isolering så ska man få denne att bli omvänd och bli moraliskt förbättrad. För att det här inre ljuset skall kunna tändas igen. Och det här är en idé då som man får kännedom om i Sverige.

Tommie: Kväkare, det är en kristen rörelse som uppstod i USA.

Melinda: Och Katarina berättar att dom här cellfångelserna fick ersätta tidigare former av straff som var väldigt grymma och makabra.

Tommie: Du tänker på de straffen som Katarina visade i källaren på museet? Skampåle, gatlopp, rådbräkning.

Melinda: Ja, rådbräkning är alltså där man fäster upp den dömda på ett stort hjul och krossar kroppsdelar.

Tommie: Vi har ju ett ljudklipp på dig Melinda, när du får känna på hur det känns att utsättas för straffmetoden nackjärn.

”Klipp från museet”

Katarina Kallings: Så får du se hur det känns.

Melinda: Hur länge stod man så här?

Katarina Kallings: Jo, det var några timmar. Och nu känner du redan den tunga halskedjan, det hänger på nyckelbenen. Så tänk dig en stekhet dag och så inför hela stadens befolkning som går förbi.

Melinda: Och vad hade jag gjort om jag stod med den här tunga halskedjan, vad hade jag gjort för att få stå här?

Katarina Kallings: Ganska lindriga brott egentligen. Alltså småstölder, ärekränkning, snatteri.

”Klipp slut”

Melinda: Ja, innan fångelserna var det alltså vanligt med kropps- och skamstraff, och dom var ju ofta offentliga och till för att avskräcka allmänheten.

Tommie: Och då behövde man ju egentligen inte bygga så många fångelser.

Melinda: Nä, men det fanns förstås också straff som byggde på inlåsning. Det var överfulla små häkten i slottskällare. Eller att dom dömda placerades på fästning där de också fick straffarbete.

Katarina Kallings: De här gamla slottshäktena och fästningarna alltså, det är inte bra. Det är så eländigt för människor dör ju och man ser att de blir inte förbättrade.

Melinda: Vid riksdagen 1840 tar man beslutet att börja bygga ett system med cellfångelser i Sverige. Och nu går man från att straffa kroppen till att fokusera på själen.

Katarina Kallings: Och man börjar fasa ut det här gamla systemet med kroppsstraff, skamstraff, offentligt verkställda. Och istället tänker man sig att man ska hålla dom isolerade dygnet runt under total tystnad i upp till två år. De tillbringar all sin tid i cellerna.

Tommie: Vi träffade Katarina i just ett gammalt cellfängelse. Ska vi inte beskriva lite hur det såg ut?

Melinda: Jo, alltså, när vi var där tyckte jag att det var rätt fint, alltså vackert. En gammal byggnad med stuckatur och ja men, nästan mysigt. Det såg ut som en militärbyggnad kanske eller till och med som ett litet slott.

Tommy: Men med en kraftig mur omkring.

Melinda: Ja, och när man går in i fängelsedelen så är det som en stor hall som går tvärs genom hela byggnaden.

Tommy: Precis, så att man kan se alla tre våningsplanen, med alla rader av dörrar till cellerna.

Katarina Kallings: Det finns två olika modeller, alltså arkitektoniskt, på cellfängelser. Och då har vi ett system som kallas för Philadelphiasystemet eller Philadelphiamodellen. Och så finns det ett annat system som kallas för Auburnmodellen. Philadelphiasystemet är tänkt att man i dessa långa korridorer med öppna mittskepp, rakt igenom alla tre våningarna, så skulle fångarna sitta med ett fönster som vetter utåt. Där skulle de tillbringa all sin tid i cellerna. Men i Auburnsystemet så bygger man nattceller där de cellerna ligger rygg i rygg mot varandra, med korridorer utåt. För att Auburnmodellen syftade till att där skulle de arbeta tillsammans på dagarna men skulle hållas enskilt i cell under nätterna.

Tommy: Okej, så de klassiska cellfängelserna finns i två olika modeller. Vilka var det vi byggde i Sverige?

Melinda: Ja, främst Philadelphiasystemet.

Katarina Kallings: Men Långholmen till exempel har båda systemen, både Philadelphia och Auburn. De första två åren ska man sitta i Philadelphiacell dygnet runt och sedan släpps man ut på så kallad gemensamhet och då flyttas man över till den del på centralfängelset på Långholmen som har Auburnceller. Och det är det man ser i de amerikanska fängelser filmerna, det är ju Auburnfängelser. Ni vet de här gallerförsedda, där man kan titta in till fången och så drar fångvaktaren i en spak, iiiieeee (Katarina gör mekaniskt ljud) och så öppnas alla dörrar. Det är en Auburnmodell. Men med de här öppna mittskeppen skulle då fångvaktare som står i mitten kunna ha total kontroll åt alla håll. Så han både ser och hör vad som händer i fångset.

Melinda: Katarina menade ju att fångsets arkitektur speglar sin tids syn på människan.

Katarina Kallings: Jag kan se att, till skillnad från de gamla usla häktena, så bygger man stora, vackra, ljusa byggnader. Det är stora fönster på gavlarna där ljuset ska liksom ta sig ända in. Det är en återspeglning av att ljuset ska in i de förtappades själar. De ska inte sitta i mörka hål och plågas, utan nu ska de förädlas som individer. Det ser man oerhört tydligt i arkitekturen. Där också ledorden är fostran och disciplin.

Melinda: Alltså, jag kan tycka att det här gamla cellfängelset, det är ganska vackert.

Tommy: Fast egentligen, hur vackert tänkt var det egentligen?

Melinda: Nej okej, när man hör att de intagna skulle sitta isolerade i varsin liten cell hela dygnet, då framstår det som ganska omänskligt.

Katarina Kallings: Vi ser det ju som oerhört grymt. Men när man bygger de här cellfångelserna så tror man ju verkligen att det här ska fungera. Man ser sig ju som sanna humanister. Vi vill människan väl. Men det fungerade inte. För vad kom de ut till?

Melina: Vad var det för tänkare, var det gud, eller vad var teorin kring det här inre ljuset som skulle uppstå om man bara isolerades och fick grubbla och sitta själv och på något sätt bli bättre. Vad kommer tanken och idén ifrån?

Katarina Kallings: Det måste ju ha varit en idé som låg nära, oavsett religion. För jag menar vi har ju klostren. Det är också en idé, munkarna och nunnorna sitter ju och mediterar i sina celler för att komma närmre Gud. För det är väldigt likt ett kloster.

Tommy: Visst sa hon också att fångarna bara fick rast en halvtimme om dagen och det var enda gången på dygnet som de fick lämna cellen?

Melinda: Ja, så var det. Men det fanns ytterligare ett inslag i det här som vi moderna människor har lite svårt att smälta.

Katarina Kallings: De fick gå ut och rasta en halvtimme varje dag. Men när de befann sig utanför cellerna så skulle ju ingen av fångarna här kunna identifiera varandra. Så i slutet av 1800-talet då inför man ansiktsmasker. Tidigare var det mer burnuser och huvor, så de liksom skulle dölja sig. Men ansiktsmasken var lösningen för då kunde de bara se ut genom hål i den här masken. Och detta var ju för att de inte skulle kunna ta kontakt efter frigivning, för att de som nya moraliska individer inte skulle påverkas av någon annan. Så tanken är ju god.

Melinda: Ska vi ta rast från historielektionen ett tag nu?

Tommy: Absolut. Men du, du har ju jobbat en del på moderna anstalterna, sådana som finns idag. Hur känns dom?

Melinda: Jag har mest varit inne på Österåker, och det öppnades 1969. Och det är ju väldigt annorlunda från ett cellfängelse. Det är ingen stor öppen hall i mitten, det är ingen vacker stuckatur, det är ofta lågt i tak, det är lysrör, betong, ganska deppigt och grått. Fyrkantig industribyggnad typ.

Tommy: Och fick du någon känsla för hur de intagna kanske har påverkats av den här miljön?

Melinda: Det är ju självklart mänskligare än 1800-talets cellfängelse, det får man säga. Men om man pratar med klienterna så hör man ju att de tycker att deras kroppar faktiskt påverkas fysiskt av miljön.

Tommy: Hur då?

Melinda: Dom har ju inte möjlighet att röra sig lika mycket, som du och jag. Och de får bara en timme ute i friska luften. Och jag tänker att kroppen behöver ju ljus och luft. Jag har hört personer som suttit inne i massa, massa år som berättat att alla år av att gå på platt linoleumgolv har förändrat deras kropp. Så när de kommer ut och ska gå i kuperad terräng så får de svårt att gå. För att musklerna har skulpterats om eller förtvinat.

Tommy: Nä, kan det ju inte bli så mycket terrängpromenader om man sitter inne på en anstalt.

Melinda: Sen vet jag klienter som berättat om att de tycker att synen förändrats.

Tommie: Vad skulle det bero på då.

Melinda: Jomen, för på en anstalt så ser man egentligen aldrig en obruten horisont. Det finns alltid en vägg, en mur, ett stängsel i vägen, det blir sällan någon utblick egentligen.

Tommie: Det där är ju intressant! För jag vet att numera har man mer och mer börjat tänka på att arkitekturen har en påverkan på både kropp och välmående. Och nu, när det ändå ska byggas jättemycket nytt till Kriminalvården, så undrar jag lite, hur tänker arkitekterna då, kring byggnadens inverkan på människan.

Jennie Edfast: Om vi går runt hörnet här så ser vi hela projektet. Och hela kvarteret egentligen.

Melinda: Var är vi nu?

Tommie: Jag stack ju ner till Kristianstad i höstas. Och det var då jag träffade ett par arkitekter som just nu ritat på ett nytt häkte.

Melinda: Och häkte, det är där man hamnar när man är misstänkt för någonting, men ännu inte är dömd. Och där placeras personen för att den inte ska kunna försvåra utredningen till exempel eller för att personen ska avvika.

Kajsa Almskog: Så det är ju en sorts limbo där emellan. Och det är väl också det som är påfrestningen med att sitta här, att man vet inte riktigt hur det kommer sluta.

Melinda: Nu får du presentera. Vem är det här?

Tommie: Hon är arkitekt och heter Kajsa Almskog. Hon jobbar på en firma som heter Krook & Tjäder. Och dom ska på uppdrag av Kriminalvården rita det nya häktet i Kristianstad. Jag träffade också Jennie Edfast, hon är arkitekt på samma firma och uppdragsansvarig. Hon låter så här:

Jennie Edfast: Hundra häktesplatser, det är som ett smärre samhälle.

Tommie: Det jag tyckte var spännande med det dom ritat nu var inte bara att det kommer bli en enorm häktesbyggnad i sju våningar, eller att det ska vara rymningssäkert, utan bortsett från det där praktiska så ska dom också jobba med något som kallas för "läkande miljö".

Melinda: Vad innebär det?

Tommie: Ja, det är en idé som kommer från vården. Det var så här vi kom in på ämnet om läkande miljö.

Jennie Edfast: Just nu så jobbar vi med tre eller fyra olika koncept för hur vi gestaltar rastgårdarna, så de inte bara blir en betongyta som man går ut på, utan att de få lite olika känslor och karaktär beroende på vilken rastgård man använder den dagen. Och beställaren har ju varit väldigt mån om att vi ska göra miljöerna så trevliga som möjligt.

Tommie: Ursäkta mig här, men ska ett häkte vara trevligt?

Jennie Edfast: Alltså det är en enorm psykisk påfrestning att vara inlåst 24 timmar om dygnet på obestämd tid. Och det man inte ska glömma är ju att den som är häktad är inte dömd. Så det kan mycket väl vara så att efter din tid på häktet så blir du frikänd och frisläppt.

Melinda: Just häktestiden har jag hört många klienter berätta om som den värsta tiden dom varit med om.

Tommie: Och varför är det så då?

Melinda: Vissa kanske kommer in med drogproblematik och då blir det som en slags ofrivillig avtändning egentligen. Sen är du i ett oerhört förvirrande tillstånd. Alltså tänk dig, du vet inte vad som ska hända med ditt liv, med din familj. Och det värsta är att du kanske inte vet hur länge du ska sitta häktad.

Tommie: Nä, det finns ju en del människor som tyvärr har fått sitta alldeles för lång tid, flera år till och med. Och med det i åtanke kan man väl kanske förstå att det finns en ambition att göra ett häkte till en slags läkande miljö.

Kajsa Almskog: Läkande miljö är en princip eller ett koncept, som innebär att man med miljön man vistas i kan påverka människors välbefinnande och hur man mår och hur man utvecklas. Och att det är den fysiska miljön som faktiskt kan göra den påverkan. Det pratas kanske mest om den på sjukhus, alltså om man har fysiska åkommor, men det är ju jätterelevant även för psykiskt påfrestande miljöer.

Tommie: Finns det nåt konkret exempel som man kanske känner till?

Kajsa Almskog: Alltså det finns forskning och exempel på till exempel sjukhus. Om man ligger i ett rum eller i en sal, om man är ensam eller flera, vad man ser utanför fönstret. Ser du ett träd eller en park, ja men då kan man se att det påskyndar tillfrisknandet. Det finns ju, som Jennie nämnde, evidens på att det här faktiskt är nånting riktig och inte lite flum, som det ibland har setts som.

Melinda: Nu är det jag som måste pausa.

Tommie: Vadååå?

Melinda: Men det är ju egentligen bara natur hon pratar om, eller? Alltså en björk är väl inget koncept, det är ju verkligheten. Är det inte häktet egentligen som är konceptet här?

Tommie: Jo, det kanske du har rätt i, eller vad menar du?

Melinda: Nej men, det jag reagerar mot här är att det som egentligen är vår naturliga livsmiljö har blivit nåt slags koncept eller någon fin rubrik, förstår du? Det är som att, om man säger att naturen är viktigt, vilket den är, då riskerar det ju att bli flum. Det är ju omvända världen här. Upp och ner vända världen.

Tommie: Ja, okej, jag tror jag fattar. Och det här kanske leder vidare till den lite mer filosofiska frågan: Hur vackert får man bygga ett fängelse till exempel?

Melinda: Ja, och den frågan dök upp i Danmark bara häromåret när anstalten Storströms, även kallat lyxfängelset, byggdes.

Tommie: Varför kallades det för lyxfängelset?

Melinda: Det fick kritik för att varje cell var 13 kvadratmeter, vilket antogs stort. Och sen hade klienterna har tillgång till en 22-tums tv, de hade kylskåp, två fönster, garderob och en egen toalett. Men, pricken över i-et var att gymnastiksalen på anstalten, för den pryddes av en väggmålning från en berömd konstnär som även dekorerat det danska kronprinsparets hem.

Tommie: Jag förstår, men vi får kanske lämna denna filosofiska frågan därhän. Jag tycker vi lyssnar klart på det här resonemanget om läkande miljöer, och varför såna ska finnas på ett häkte.

Kajsa Almskog: Om man tittar på läkande arkitektur så finns det väldigt mycket olika stressreducerande designlösningar, där man också kan se bevis av hur man förminskar stress.

Tommie: Vad är det för faktorer som då, kan föda den här stressen?

Jennie Edfast: Det handlar väl mycket om att vara instängs och att, särskilt när man sitter häktad, att man vet inte hur länge man kommer vara häktad. Om man sitter på en anstalt så har man ju en tid som sitter och man vet att den är begränsad. Man ska inte sitta länge i svenska häkten, men det sker ju från och till att man gör. Om man har restriktioner så har man ingen kontakt med samhället och vad som händer. Så det är ju en psykiskt väldigt påfrestande miljö.

Melinda: Sa arkitekterna något mer, alltså exakt om hur de tänker skapa den här läkande miljön?

Tommie: Ja jag frågade faktiskt.

Kajsa Almskog: Vi är ju begränsade på många sätt av hur den här byggnaden måste fungera och se ut. Men om man tittar på läkande miljöer och vad som är viktigt, så har vi plockat ut vissa punkter och försökt arbeta med dem. I mycket så handlar det om natur och naturmotiv. Här har vi inte möjlighet att göra en park som man kan gå ut i. Men man kan ju jobba med utblickar, man kan ha en visuell kontakt med naturen. Vi kan jobba med naturmaterial invändigt och försöka få in det gröna, även om det bara är i en tavla eller en fototapet. Dagsljus är jätteviktigt också, det har vi försökt få in på så många ställen som möjligt. Även där det inte varit krav på det.

Tommie: Det här med att miljön ska vara läkande eller vårdande. Är det ett krav när man gör ett häkte idag?

Jennie Edfast: Nej, det kom in rätt så sent att vi började diskutera det med beställaren. Då visade det sig att dom hade väldigt mycket erfarenhet och ville verkligen jobba med det på detta viset.

Melinda: Jag tror jag behöver en paus från de läkande miljöerna ett tag.

Tommie: Det går bra.

Melinda: Vi kan väl höra lite mer om livsvillkoren för fångarna i cellfängelserna?

Katarina Kallings: Och tanken här, om vi går fram till en celldörr och tittar. Så ser vi i celldörren ett tittöga.

Melinda: Nu har Katarina börjat peka på detaljer inne i fängelset.

Katarina Kallings: Fångvaktaren skulle patrullera här, men han skulle röra sig tyst i korridorerna. Och de skulle lära sig att gå med ”halva steg” och tala med ”halv röst”. Alltså, trippa på tå och viska. Och så tyst, tyst, tyst fram till tittögat och bevaka fången. För de skulle aldrig veta när de var betittade. Så det är ju en förlängning av panoptikon, att vara betittad.

Men det var ju också så, att fångarna, deras sinnen stärktes ju. Bristen på intryck gjorde att de hörde minsta lilla som hände utanför. Många av dem lärde sig till och med att känna igen fångvaktarna på stegen. Och då kunde de ju själva ställa sig innanför och invänta att den här lilla luckan fälldes upp. Så många fångvaktare mötte ju faktiskt fångens öga som stirrade tillbaks på honom.

Tommie: Det här panoptikon som Katarina nämnde. Kan du förklara det lite?

Melinda: Ja, det var en idé på ett slags fängelse med total övervakning. Men poängen var att de aldrig skulle veta när de var bevakade.

Katarina Kallings: Själva grundidén till cellfängelserna det bottnar i filosofen Jeremy Bentham's idé om att bygga panoptikonfängelser. Han tänkte sig att bygga runda fängelser, med ett vaktorn i mitten. Och med EN fångvaktare i mitten och med celler längs med hela den här rundningen, alltså tårtbitsliknande celler, så var det i teorin så att en fångvaktare skulle kunna ha kontroll på alla fångar. I praktiken så funkade ju inte det. Men den som sitter i cellen, vet ju inte när han eller hon är betittad, och det är ett panoptikon.

Melinda: Katarina sa också att det aldrig byggdes några runda panoptikonfängelser i Sverige. Men man kan ändå se spår av själva idén.

Katarina Kallings: När vi ändå är här inne så kan vi ju titta på rastgårdarna. För de fick ju gå ut och rasta en halvtimme varje dag.

Melinda: Även om vi inte byggde några panoptikonfängelser i Sverige så kan vi se spår av idéerna på vissa gamla rastgårdar.

Katarina Kallings: Och då ser ni på en ritning över Gävlefängelset, den här rastgården. Med, hur många har vi, en, två, tre, alltså sju stycken rastgårdar som en halv tårta.

Melinda: Som en solfjäder.

Katarina Kallings: Ja, som en solfjäder, exakt. Och sen så var det ett vaktorn i mitten. Så en fångvaktare stod där och bevakade alla fångarna som gick i den här lilla tårtbiten.

Melinda: Och då fick man inte prata, man fick inte försöka ta kontakt, ingenting.

Katarina Kallings: Nej, utan det var en fånge i en rastgård.

Melinda: Men rastgårdarna har förstås förändrats sen cellfängelseernas tid. De intagna är såklart fortfarande bevakade, men dom slipper i alla fall ansiktsmask.

Tommie: På dagens anstalter så får klienterna prata med varandra när de är på rast. Även om det kan vara annorlunda om du är häktad till exempel och har restriktioner. Eller om du är i isolering på anstalten. För då måste du rasta ensam, på en egen liten yta.

Melinda: Vi kan lyssna hur det låter uppe på promenadgårdarna som ligger ovanpå Kronobergshäktet i Stockholm.

”Klipp från Kronobergshäktet”

Peter Frisk: Då tänkte jag höra om ni kan öppna G1:an till oss här. Tack ska ni ha, klart slut.

Melinda: Här hör vi Peter Frisk från säkerhetsgruppen på Kronobergshäktet.

Peter Frisk: Här ser ni lite skillnad, här har ni ju en helt annat insläpp av ljus och till och med utsikt. Det här kan jag säga är en av Stockholms finaste utsikter från just den här promenadgården. Här ser ni Stadshuset, du ser Globen, du ser över takåsarna över Stockholm.

”Klipp slut”

Tommie: Arkitekterna nere i Kristianstad, de hade också en del idéer för hur de vill utforma rastgårdarna på det här nya häktet.

Melinda: Ska det också bli läkande miljöer?

Tommie: Jag tror att det är så man tänker sig det. De har i alla fall besökt rastgårdar på sju andra häkten inför det här bygget.

Jennie Edfast: De rastgårdar vi var och tittade på var ju väldigt deprimerande, skulle jag säga. Då var det betong, betong, betong runtom, och så en brygga då där man kände sig övervakad. Det får man ju förstå, övervakningsbiten måste man ju ha. Men man kan ju jobba med hur den här ytan utformas.

Tommie: Jag bad Jennie och Kajsa att ta fram ritningar och designmanualen för det här kommande rastgårdsplanet.

Jennie Edfast: Vi såg när vi var och besökte ett häkte, då gick den här personen runt i en åtta i denna betongbunker som kändes väldigt deprimerande. Så vi har ju tittat på att man skulle kunna markera mönster i golvet, kanske på väggarna om man tar med sig en tennisboll. Man kan göra grafiska grejer och hitta sätt att arbeta med det. Vi har även tittat på att man kanske på några av rastgårdarna utformar man gallret så att man får känslan av ett lövverk som ljuset silar igenom, för att få variationen. Vi kanske till och med kan lyckas få in konstgräs på något vis.

Tommie: Galler som liknar lövverk och konstgräs i all ära. Den stora grejen med rastgårdarna på taket, det hade faktiskt lite att göra med det där som du berättade förut.

Melinda: Ja, vad var det?

Tommie: Ja men den här klienten som du hade pratat med, han som sa att han tyckte att hans syn hade påverkats av att sitta inne. För grejen med att komma till en rastgård som ligger högt är att du kan se långt. Du kan se horisonten.

Jennie Edfast: Och det var ju en önskan från verksamheten också att man ska försöka rikta rastgårdar så man får fjärrsyn. Så att man riktar den bort från staden så mycket som möjligt. Man ska känna att man är lite fri när man är här uppe och får sin promenadpaus. Om du är intagen på häktet så sitter du här 24 timmar om dygnet. Varje dag har du rätt till en timmes utemiljö. Och då har man valet att vara på en rastgård. Då finns det antingen enskilda rastgårdar eller lite större där man kan ha bollspel tillsammans. Men just den möjligheten att få se i fjärran och få horisonten och träd och miljö. Ja, det är psykiskt välbefinnande som man försöker uppnå med det.

Melinda: Men du, nu har vi ju pratat väldigt mycket om mjuka värden i det här häktet som de ritar på.

Tommie: Mm, det är sant. Jag kanske sveptes med lite och förfördes av alla deras härliga termer och deras entusiasm inför läkande miljöer. Men alltså, de har ju såklart varit tvungna att bocka av många säkerhetskrav också.

Kajsa Almskog: Det svåraste var egentligen när vi var alldeles nya och skulle försöka förstå hur egentligen en sån här byggnad fungerar. Och hur man rör sig i den och vem som rör sig. Och var och hur. Här är det ju liksom drivet till en sån extrem nivå. Mycket handlar om korsande flöden som inte får korsas. Det har man inte så ofta att hantera kanske i ett vanligt kontorshus utan här jobbar man med att "dom får inte träffa dom, dom får inte gå där, den korridoren måste man komma till från det hållet men inte från det" och det är väldigt specifikt för den här typen av verksamhet.

Melinda: Vad menas med korsande flöden?

Tommie: Ja, det här handlar ju om att ha full kontroll över vilka som rör sig mellan olika delar av byggnaden och att kunna hålla dom häktade åtskilda.

Jennie Edfast: Man har intagen inne i huset för då har du kontroll på de häktade i alla flöden så att du minskar rymningsrisk och sådant också. Halva byggnaden är egentligen parkering, godshantering, slussar för att ta sig in och sen ta sig vidare ut i huset. Det är lite som att rita ett hotell men med många spärrar och slussar och gränser.

Melinda: Det här med flöden som inte får korsas, det får mig att tänka på hur de löst problemet rent praktiskt ute på anstalter.

Tommie: Tänker du om Österåker nu?

Melinda: Ja, till exempel. Där sker ju mycket förflyttningar av klienter i kulvertar under jord. Och där har man tänkt på det där med horisonten, för i kulvertarna har man målat med lite fina, pastelliga färger, man kan se lite himmel och jord och mark.

Tommie: Finns det skäl till alla förflyttningarna ska ske under jord?

Melinda: Jo men det är ju för att kunna förflytta klienter helt enkelt, mellan avdelningar och byggnader, utan att de träffar varandra. Sen styrs ju öppnandet av alla dörrar av centralvakten, så

inte ens kriminalvårdarna kan röra sig fritt i kulvertarna utan måste få okej av centralvakten. Så det är som ett nytt elektroniska panoptikon som Katarina Kallings pratade om. Det allseendeögat, fast genom en katedralins.

Melinda: Vi är farligt nära slutet på det här avsnittet nu.

Tommie: Jag vet. Men kan vi inte få bara lite, lite mer fängelsehistoria?

Melinda: Jo, jag har sparat en liten bit om cellfängelserna. För även om de började byggas för mer än 150 år sedan så fanns det redan då en rätt så modern reaktion på hur de såg ut, och hur man tänkte sig att det var att sitta där inne.

Katarina Kallings: När man bygger de här cellfängelserna, då är ju många människor väldigt upprörda. För herregud, sätta in brottsliga människor i slottsliknande byggnader. Det är ju stora, tjusiga byggnader som borgar, med tinnar och torn. Det måste ju vara att uppmuntra dom till kriminalitet. Tre mål mat om dagen och en varm säng att sova i. Det är ju verkligen att uppmuntra dem till att fortsätta begå brottsliga handlingar. Känner vi igen det?

Melinda: Du har lyssnat på ”Utan att passera gå”. En poddserie från Kriminalvården. Jag heter Melinda Wrede.

Tommie: Och jag heter Tommie Jönsson. Det här avsnittet innehåller material inspelat av Kriminalvården 2018.

Melinda: I nästa avsnitt...

Tidigare klient, kvinnlig röst: Här sitter jag inlåst mellan fyra väggar och jag får gå ut en timme om dagen i en rastgård som har taggtråd högst upp på ett stängsel, och du frågar mig vad frihet är? Jag blir så jäkla kränkt.

Tommie: Vad kan egentligen en fängelsepastor göra? Som inte ens en psykolog kan?

Fängelsepastor, manlig röst: Det är en väldigt tuff miljö där du hela tiden ska vände dig och se vem är bakom min rygg nu? Vem måste jag på något sätt haffa tag i för att vara skyddad här? Och när man kommer till mig i ett enskilt samtal där ingen annan lyssnar så faller ju det där, så då blir man en helt annan person.

Tommie: Vad finns det för plats för själen i Kriminalvården?

Produktionsledare jordbruksanstalt, manlig röst: De är ju med liksom och drar ut en kalv och det blir ju ett liv som kommer till där. Och en del av dem har ju gjort ganska hemska saker förut, så att jag tror det är jättebra, just för den här empatigrejen.

[Länk till avsnittet på Spotify](#)